

ULOGA MEDIJA U FORMIRANJU IDENTITETA RELIGIJSKI DRUGOG U BOSNI I HERCEGOVINI

U ovom radu prikazana je analiza sadržaja dnevnih listova *Glas srpski* (*Glas Srpske*) i *Dnevni avaz* u vremenskim sekvencama između 2000. godine i 2002. godine. Analizirani su svi tekstovi koji se direktno i neposredno odnose na verski život i rad sva tri konstitutivna naroda koji žive na prostoru Bosne i Hercegovine. Cilj ovog istraživanja jeste da se vidi koliko pomenuti mediji na ovim prostorima šire pozitivne ili negativne ideje, poruke, vesti o sebi i svojim i o onim drugim i drukčijim, i kako te raznorodne medijske poruke utiču na izgradnju i učvršćivanje sopstvenog identiteta, kao i identiteta i slike religijski drugih.

Ključne reči: mediji, identitet, analiza sadržaja, religijski drugi, pravoslavni, katolici, muslimani, BiH

Uvod

U ovom radu bavićemo se analizom sadržaja pisanih medija na prostorima BiH-a i njihovom uticaju na formiranje slike o religijski drugome. Predmet naše analize sadržaja biće dnevni listovi: *Glas srpski* tj. *Glas Srpske*² i *Dnevni avaz* u periodu između 2000. i 2002. godine. Cilj analize sadržaja ovih pisanih medija jeste utvrđivanje istinitosti naše teze da su mas-mediji, u ovom slučaju pisani mediji, na prostorima Bosne i Hercegovine bili i ostali jedan od ključnih činilaca kako u izazivanju samih ratnih sukoba na ovim prostorima, tako i na izgradnji međunacionalne i religijske netolerancije, kao i snažne izgradnje negativne slike o drugome. Da li ovi isti mediji mogu da izmene proces?

Dr Đuro Šušnjić kaže: „Reči su opasan i zapaljiv materijal od kojeg vernici grade svoje hramove a ideolozi svoju moć. Interesi su otrovali naš jezik i mi potajemo bolno svesni da su naše reči *ispunjene klupkom zmija. I jezik je vatra, svijet pun nepravde* (Jakov 5,13). To je oganj kojim Bog obdaruje jezik: Reč ima magijsku moć da izazove osećanja, misli i dela, kako najbolja, tako i najgora. I čist jezik hrišćanske vere zagađen je ideološkim značenjima, što se dobro vidi

¹ Ratko_Kuburic@ceir.co.rs

² Dnevni list Republike Srpske. Od 28. septembra 1992. do 5. maja 2003. izlazi pod nazivom *Glas Srpski*, a od 5. maja do danas kao *Glas Srpske*.

ako se izvrši analiza sadržaja verskih glasila. I u njima ima iskaza koji su činjeničko neistiniti, ekumenski neumesni, politički opasni, moralno štetni, psihološki uznemiravajući, društveno razarajući. Aleksandr Birviš jednom reče: *Laž je stvarnost, ali stvarnost ne sme da bude lažna.*³

Analiza sadržaja - dokumenata, kao naučna metoda, prema S. Milosavljeviću „Datira se u vremenu posle Prvog svetskog rata. Ova metoda u političkim naukama neophodna je i nezamenljiva, prodoran i pouzdan operativni metod sakupljanja i tretmana podataka o prošlim, sadašnjim i budućim pojavama, a teritorijalno i vremenski bliskim ali i veoma udaljenim pojavama.”⁴

Proširujući ovu temu u samom uvodu možemo dodati tvrdnju profesora Đure Šušnjića da je čist jezik, ne samo hrišćanske vere, već i drugih vera na ovim prostorima, postao zagađen verskim, nacionalističkim i političkim značenjima. Ova tvrdnja nije bez osnova. Ona će se veoma snažno i argumentovano dokazati u analizi sadržaja dnevnih listova kao pisanih medija. Iako se ovde nećemo baviti analizom sadržaja elektronskih medija, jer nam to prostor i vreme ne dozvoljavaju, nažalost i ovi mediji odražavaju istu realnost. U planiranoj analizi ovih listova uzećemo samo one sadržaje i njihove vrednosti koji se direktno i neposredno odnose na zadatu temu. To znači da ćemo se baviti svakim tekstom, člankom, reportažom, komentarom, izjavom itd., koji se odnose na verske teme i sadržaje koje nađemo u ovim pisanim medijima. U analizi sadržaja naša pažnja biće fokusirana na vredonosnu usmerenost datih tekstova. Da li je tekst vredonosno pozitivnog, neutralnog ili negativnog usmerenja i na koji entitet, veru i nacionalnost se odnosi. Uz sve ove parametre sačinice ćemo kodeks ključnih reči, pa onda učestalost ili frekvenciju pojave vrednosnih reči u tekstu. I na kraju, pošto radimo analizu pisanih medija na ova dva entiteta, srpskom i bošnjačkom, moći ćemo kroz rezultate videti kako se odnose ovi mediji prema onoj drugoj strani, kakvu sliku izgrađuju i formiraju o religijski *drugome* na prostorima Bosne i Hercegovine.

Analiza sadržaja pisanih medija u Bosni i Hercegovini

Prikaz analize verskog sadržaja i vrednosne usmerenosti dnevnog lista *Glas srpski*, državnog medija u Republici Srpskoj, uradili smo dva uzorka: od 6. aprila do 6. maja 2000. godine i od 6. aprila do 6. juna 2001. godine. Razlog kojim smo se rukovali pri izboru ovog medija jeste sledeći: ovo je zvanično glasilo Republike Srpske, to znači da ovaj list odražava i zvanične stavove vlasti. List se štampa u Banjoj Luci, a prodaje se na celom prostoru Bosne i Hercegovine. S obzirom na to da su i mediji u preratnom i ratnom periodu bili u funkciji sukoba, želimo da znamo da li su sada nosioci pomirenja. Istina, nisu to sada isti mediji, ali oni pokazuju stav aktuelne vlasti. Cilj nam je da vidimo u kojoj meri

³ Šušnjić, Đ. *Ribari ljudskih duša*, str. 14.

⁴ Vidi: Milosavljević S. i Radosavljević, I. *Osnovi metodologije političkih nauka*, str. 549.

list nosi ideju pomirenja i da li se uopšte spominje verska tolerancija, razumevanje, suživot, ljubav, mir, tj. u kojoj meri ovi mediji doprinose formiranju sopstvenog identiteta, kao i identiteta i religijske slike onog *drugog*. Sve ove naznake, razloge i namere imamo i primenjujemo pri analizi sadržaja *Dnevnog avaza*, zvaničnog lista Federacije Bosne i Hercegovine, koji se štampa u Sarajevu i distribuiraju na celoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Ovaj list analiziraćemo u istom vremenskom periodu kao i *Glas Srpske*.

Prikaz analize lista *Glas Srpski* od 6. aprila do 6. maja 2000. godine

U toku mesec dana ovaj list doneo je 53 teksta, različitih žanrova, koji su imali pozitivni vrednosni sadržaj a odnosili su se na srpsku populaciju na teritoriji Republike Srpske. Još je bilo 6 tekstova različitih žanrova neutralne vrednosne usmerenosti i 1 tekst negativne vrednosne usmerenosti. To znači da je bilo ukupno 60 tekstova različitih žanrova u toku mesec dana, koji su se odnosili na srpsku populaciju na istoj teritoriji. Iskazano u procentima, to bi izgledalo ovako: 88% žanrova imalo je pozitivnu vrednosnu usmerenost, dok je 10% bilo neutralnog sadržaja, a samo 1,6% negativnog sadržaja.

Obrađujući dalje ovu materiju nalazimo 10 tekstova koji su se odnosili na srpsku populaciju van teritorije Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine. Od toga 6 koji su dolazili iz Srbije, i svi su imali pozitivni vrednosni predznak. Iz Jerusalima su bila dva teksta: jedan pozitivan a jedan neutralan, a odnosili su se na Srbe hodočasnike. Iz Crne Gore su, takođe, bila dva teksta: jedan je bio pozitivan a jedan negativan. Sa Kosova i Metohije je bio jedan tekst s negativnim sadržajem.

Sa teritorije Federacije Bosne i Hercegovine bilo je 10 tekstova različitih žanrova koji su se odnosili na verski život i rad SPC u Federaciji, i imali su negativan vrednosni sadržaj. Zatim, bio je 1 pozitivan i 1 neutralan tekst. Iskazano u procentima, to bi značilo 83% negativnog sadržaja, 8% pozitivnog i 8% neutralnog vrednosnog usmerenja na teritorije Federacije, a odnose se na srpsku populaciju.

Kada je reč o muslimanskoj populaciji, stvari izgledaju ovako: na teritoriji Republike Srpske bilo je ukupno 29 tekstova koji tretiraju verski život i rad muslimanske populacije. Od toga, 16 tekstova imalo je negativni predznak, ili 55%, zatim 12 tekstova pozitivnog sadržaja, ili 41%, i na kraju jedan tekst neutralnog sadržaja, ili 3,4% od ukupnog broja. Valja reći da je od negativnog sadržaja 70% tekstova imalo izveštaj o podmetanju bombi ili razaranju verskih objekata na srpskoj teritoriji. Iz distrikta Brčko bio je 1 negativni tekst.

Sa teritorije Federacije bila su samo 3 teksta o muslimanima, i to svi negativnog vrednosnog usmerenja. Tu je još bio i izbor iz svetskih vesti o muslimanima - 7 tekstova, i svi negativnog sadržaja. Iskazujući ovo u sabranim brojkama dobijamo 51 tekst o muslimanima, od toga 37 negativnih, ili 72%, u toku mesec dana, zatim 16 tekstova pozitivnog usmerenja, ili 31%, i na kraju 1 tekst neutralnog sadržaja, ili 1,9%.

Kada je reč o Katoličkoj crkvi, stvari izgledaju malo drukčije. Bilo je ukupno 13 tekstova u oba entiteta i u izboru svetskih agencija. Od toga: 7 je bilo pozitivnog sadržaja, 5 negativnog, a 1 tekst neutralnog vrednosnog sadržaja.

Gljučne reči po vrednosnom usmerenju za srpsku populaciju izgledaju ovako: SPC i Srbi, srpski upotrebljene su 128 puta, pravoslavni vernici 65 puta, pravoslavni hrišćani 26 puta, patrijarh srpski Pavle 23 puta, služenje Svete liturgije 22 puta, Svetosavska omladinska zajednica 18 puta, sveštenici 18 puta, osveštati 18 puta, vladika 15 puta, episkop 12 puta, mučki ubijen 11 puta, krsna slava 11 puta, parohija 10 puta, duhovnost 9 puta, osveštati hram 9 puta, sabor 9 puta, opljačkali PC 7 puta, itd.

Iz frekvencije reči i njihovog vrednosnog usmerenja jasno se vidi da dominiraju strogo verskonacionalne vrednosti. Ne postoje naglašene opštečovečanske vrednosti kao što su: ljubav, sloboda, mir, saživot i tolerancija. To odražava sliku stvarnosti na samom terenu. Frekvencija upotrebljenih i vrednosnouslymerenih reči ukazuje na činjenicu da ovaj list snažno deluje na utvrđivanju sopstvenog nacionalnoverskog identiteta u pozitivnom smislu. Dalje se može zaključiti da je pisanje o drugoj strani tendenciozno. O muslimanima je uvek pisano negativno, bilo da se odnosi na teritoriju Federacije ili Republike Srpske, dok je o Srbima pisano isključivo pozitivno na teritoriji Republike Srpske; dok sa teritorije Federacije većinom dolaze vesti o neprijatnostima koje se događaju Srbima. Time se poručuje da nema slobode i verskog prosperiteta Srbima na „tuđoj” (muslimanskoj) teritoriji. Ovaj pisani medij samo odslikava stanje stvari sa javne scene. Niko nigde ne govori javno o miru i ljubavi, čak ni kad govore vernici. Niko ne propoveda toleranciju i saživot. Malo je bilo crkvenih velikodostojnika i lokalnih sveštenika koji su pružili ruku pomirenja i razumevanja drugoj strani. Ako se to ponekad dogodilo, bilo je tako tiho i neznatno da je ostalo nezapaženo.

Da pogledamo za trenutak vrednosnu usmerenost ključnih reči koje se odnose na život i rad Katoličke crkve, a ovaj list je to objavio. Parastos žrtvama ustaškog zločina 55 puta, ustaški genocid 42 puta, ustaški zločini 26 puta, pokolj, žrtve, ubijanje 18 puta, Isus Hristos Sin Božji 10 puta, vatikanski zločini 9 puta, uništili Hrvati 8 puta, katolički Uskrs 7 puta, papa 6 puta, Marija 6 puta, biskup i nadbiskup 6 puta, zločinca kazniti 7 puta, Ante Pavelić sin Katoličke crkve 6 puta, odgovorna Katolička crkva 5 puta, nacisti 5 puta, kardinal Stepinac 4 puta, voleti čoveka 4 puta, Bog 4 puta, itd.

U ovoj analizi pokazala se krajnja isključivost, netrpeljivost pa čak versko-nacionalna mržnja, koja se pothranjuje dubokim ranama iz prošlosti. Reč tolerancija nije upotrebljena, želi se održati neprijateljstvo i naboj netolerancije prema Katoličkoj crkvi snažnim naglašavanjem teške prošlosti. Kroz relativno mali broj tekstova, a uz veoma frekventan negativno usmeren sadržaj reči, prenela se negativan identitet i slika o drugima, konkretno o katolicima. Ovde se jasno odslikava dnevna politika sa svim svojim predrasudama i neraščišćenim temama i dilemama u dnevnoj štampi. Svaki drugi komentar bio bi suvišan i izlišan.

I na kraju, vredonosne usmerenosti reči koje se odnose na muslimane: život i rad vernika 6 puta, eksplozija 5 puta, džamija 5 puta, vlasti 5 puta, muslimani povređeni 2 puta. U tekstovima su još spomenuti Jevreji i jevrejsko 14 puta, i Romi i romsko 12 puta. Druge verske zajednice ovaj list nije pominjao u periodu koji smo pratili, niti je upotrebio reči kao što su verska tolerancija i razumevanje.

Analiza sadržaja dnevnog lista *Glas srpski* od 6. aprila do 6. juna 2001.

Ovom prilikom prikazaćemo dobijene rezultate analize sadržaja *Glasa srpskog* od 6. aprila do 6. juna 2001. U toku ova dva mesaca list je imao 134 teksta koji su pokrivali verske teme, aktuelna versko-politička zbivanja i probleme koji su pratili tok obnove verskih objekata. Od toga, 70% bile su vesti, a ostalih 30% čine žanrovi kao što su članci, komentari, osvrti, izjave i povodi.

Tačno 100 tekstova bavi se versko-političkim pitanjima Srba i Bošnjaka na prostorima celokupne Bosne i Hercegovine. Od toga: 61 tekst imao je pozitivno sadržajno usmeranje, 29 negativno, a 10 neutralno. Od tih pozitivno usmerenih sadržaja – 45 se odnosi na Srbe i SPC u Republici Srpskoj i Federaciji, 8 tekstova opisuje verske tokove u Srbiji, 5 verska pitanja muslimana u Federaciji i Republici Srpskoj; dalje – 3 pozitivno usmerena teksta opisuju SPC u Crnoj Gori, a 1 tekst je šire iz sveta.

Kada je reč o sadržajno negativno usmerenim tekstovima – od 29 na muslimane otpada 20 tekstova, 3 na Srbe i SPC u Republici Srpskoj i Federaciji. Dalje, 3 teksta dolaze iz sveta, 2 sa Kosova i 1 iz Crne Gore gde se osuđuje politička elita za pravoslavni raskol u Crnoj Gori. Kada je reč o neutralnim tekstovima, 4 se odnose na Republiku Srpsku, 4 na Federaciju, 1 na Brčko i 1 na Crnu Goru.

Koliko su složeni versko-politički tokovi u Republici Srpskoj i Federaciji i kako se dve strane, srpska i bošnjačka razilaze, neka nam kao primer posluže sledeći podaci. U toku postavljanja "kamena-temeljca" za Osman-pašinu džamiju u Trebinju 5. maja 2001. godine, i Ferhadije, 7. maja u Banjoj Luci, došlo je do velikih nereda, protestnih mitinga, a pala je i jedna žrtva na strani muslimana. U toku svih ovih događanja mediji s obe strane su vodili pravi medijski rat. Tako će npr. *Glas srpski* pokušati da na svaki način minimizira odgovornost srpske strane, dok će *Dnevni avaz* svu krivicu za nasilje, izgrede, nered i gubitak ljudskog života pripisati Srbima, Vladi i policiji Republike Srpske i na kraju Srpskoj pravoslavnoj crkvi. *Glas srpski* prenosio je izjave političkih i verskih čelnika - bilo je 19 tekstova za tri dana. Iz Republike Srpske, konkretnije Banja Luke, bilo je 10 vesti, izjava, saopštenja, a od toga 5 neutralnog sadržaja, 4 pozitivnog i samo 1 negativnog vrednosnog usmerenja. S druge strane, *Glas srpski* preneo je reagovanja političkih i verskih čelnika iz Federacije, tj. iz Sarajeva, na ovaj događaj. Ukupno je bilo sedam tekstova i svi su bili sa negativnim predznakom. Sada ćemo navesti neke reakcije objavljene u ovom listu:

a) Srpska strana: „Održan sastanak rukovodstva Republike Srpske: VELIKO ŽALJENJE”, prvi tekst s nadnaslovom i naslovom. Drugi tekst: „Premijer Republike Srpske Mladen Ivanić, OŠTAR ODGOVOR” (naslov članka). Dalje se u tekstu kaže: „Vlada će na vanrednoj sjednici razmotriti odgovornost onih koji su nadležni za ovo, a više nego oštro reagovaće prema međunarodnoj zajednici, koja takođe snosi dio odgovornosti... Treći naslov: „Prilikom pokušaja smirivanja demonstranata, ZVIŽDUCI ČOVIĆU”. Četvrti naslov: „MUP RS, ODBIJENO PREKIDANJE SKUPA”.

b) Muslimanska strana: „PONOVILO SE TREBINJE, Potpredsjednik Narodne skupštine Republike Srpske Sulejman Tihić”. Sledeći tekst kao reagovanja glasi: „ZAKASNILI KORACI”. Nakon toga dolazi tekst: ”POLITIZACIJA VJERE”, Hrvatska demokratska zajednica BiH-a, pa onda: „OSUDA VLADE RS”. Po principu spojenih posuda u Sarajevu dolazi do protesta Bošnjaka: „ZASTAVLJEN POHOD NA DOBRINJU”.⁵

Kada je reč o pisanju *Glasa srpskog* o Katoličkoj crkvi u Republici Srpskoj i Federaciji, bilo je znatno manje tekstova, svega 16, od toga 7 negativnog, 6 pozitivnog a 3 neutralnog vrednosnog usmerenja. Iako je ovo srazmerno malo tekstova, neki su po svom sadržaju veoma destruktivni - vraćali su se duboko u istorijsku prošlost i budili kod čitalaca sećanje za srpski narod u NDH, najteže dana u toku Drugog svetskog rata. Navešćemo neke od najekstremnijih naslova: ”Istorijska čitanka. Krvavi ustaški pir nad srpskom nejači na Mali Božić 1942. i 1943. godine u Draksiniću: prvi tekst sa naslovom i nadnaslovom. Drugi tekst: ”JECAJ PRAVDE IZ GROBNICE MOZGOVA”.⁶ Ključne reči u ovom tekstu: ustaške čizme, poklati, nevine žrtve 25 puta, srpska nejač 19 puta. Navešćemo još dva primera gde se u prvi plan stavlja negativno usmerenje. Papa Jovan Pavle Drugi trebalo je da 4. i 5. maja 2001. godine poseti Atinu. Pripremao mu se zvanični doček, kako od strane države, tako i od strane Grčke pravoslavne crkve. Bilo je i određenih protivljenja. Tanjug prenosi agencijsku vest: „ATINA - PAPA NEPOŽELJAN”, a *Glas srpski* to takođe naglašava.⁷ Sledeći tekst glasi: „Novi napad na katoličke službenike u Sarajevu: PLJUVAO NA BOGOSLOVE”.⁸

Evo još nekoliko tekstova koji su vredni da ih navedemo: „Patrijarh Pavle razgovarao je sa potpredsjednikom Vlade Srbije Jožefom Kasom, VRIJEME ZA DUHOVNE VRIJEDNOSTI”. U saopštenju koje je izdato za javnost upotrebljene su reči dijalog i tolerancija. Ali, na istoj strani i istom nivou preneti je izjava vladike crnogorsko-primorskog Amfilohija u kojoj on optužuje aktuelnu crnogorsku vlast: to su „LJUDI MUVLJE PAMETI”.⁹

Kada je reč o tome šta je *Glas srpski* objavio o muslimanima i islamu na širem nivou tj. da se ne odnosi na muslimansko-pravoslavni konflikt, bilo je 13

⁵ *Glas srpski*, Banja Luka, 8. maj, 2001, str. 1-3.

⁶ *Glas srpski*, Banja Luka, 28. i 28. april 2001, str. 16.

⁷ *Ibid.*, 27. april, 2001, str. 6.

⁸ *Ibid.*, 5. jun, 2001, str. 7.

⁹ *Glas srpski*, Banja Luka, 10. april, 2001., str. 10.

tekstova, od toga 12 s negativnim vredonosnim usmerenjem a 1 s neutralnim usmerenjem. Navešćemo neke: „Uklanjanje spomenika iz Drugog svetskog rata u Ključu i Bosanskom Petrovcu, DŽAMIJE UMEMSTO HEROJA”.¹⁰ Pa onda sledeći članak: „Nastavljene borbe u Makedoniji, TERORISTI PUCAJU IZ DŽAMIJE”.¹¹

Glas srpski imao je 5 tekstova koji se odnose na druge religije. Tu je jedan tekst koji apostrofira zabranjenu budističku sektu u Kini, a i ostali tekstovi imali su negativan vrednosni sadržaj. Tekst s nadnaslovom: „Bogumili, hrišćanska jeres, SVASTIKA NA STJEČKU ” (glavni naslov), govori o bogumilskim jeresima i njihovom utapanju u hrišćane, posebno pravoslavne, a ne na njihovu islamizaciju. Postoje drugi i drukčiji naučni pogledi na ovaj problem.

Šta je bilo vrednosno pozitivno usmereno od ukupno 134 teksta? Bio je 71 tekst pozitivne vrednosne usmerenosti, od toga na SPC otpada 56 tekstova sa teritorije Republike Srpske, Federacije, Crne Gore i Srbije. Izraženo u procentima: 78% tekstova odnosi se na SPC i srpsku populaciju. Koje su univerzalne vrednosti i tendencije ovde zastupljene? Tri teksta vredna su pažnje i podupiru međureligijsku toleranciju i razumevanje. Jedan smo već citirali - to je saopštenje posle razgovora patrijarha Pavla sa Jožefom Kasom. Pravi analitički članak, kombinovan s intervjuima i izjavama političara i javnih ličnosti Republike Srpske povodom „slučaja Ferhadija”, objektivno, korektno i argumentovano na 10. i 11. strani i u uvodniku na 1. strani govori o ovom pitanju. Glavni naslov pokriva suštinu, a on glasi: „TANKA LINIJA RAZDVAJANJA”. „Kada su u pitanju vjerski konotirana poslednja događanja u BiH, koja su politički izmanipulisana od organizatora i demonstirana, realno se mora reći da smo svi mi na neki način doprineli toj situaciji, zaboravljajući tolerantan odnos prema vjeri i opasnost politike kao njenog vjerskog pratioca”, kaže sekretar u Ministarstvu vjera Vlade RS Mirko Marić.¹² Kao poslednji primer navodim: „Prijedlog za izgradnju četiri vjerska objekta u BiH-u pod pokroviteljstvom UN, UNESKO za to nema para”.¹³

Na kraju ove analize možemo zaključiti da su od 134 teksta različitog žanra i vrednosnog usmerenja, samo tri teksta pomenula reč verska tolerancija. To predstavlja zaista mali procenat s obzirom na potrebu da živimo u miru i zajedništvu.

Analiza sadržaja lista *Dnevni avaz*

Analiza lista *Dnevni avaz* od 6. aprila do 6. juna 2001. godine izgleda ovako: u ovom periodu list je doneo 193 teksta isključivo verskog sadržaja, različitih žanrova i vrednosne usmerenosti. U odnosu na *Glas srpski* u istom periodu, to je za 44 % više. Gledajući prema učestalosti i religijskoj zastupljenosti, 123

¹⁰ Ibid., 16. maj, 2001, str. 3.

¹¹ Ibid., 31. maj, 2001, str. 12.

¹² *Glas srpski*, Banja Luka, 12. i 13. maj, 2001, str. 1, 10 i 11.

¹³ Ibid., 25. maj, 2001, str. 9.

teksta odnose se na muslimansko-srpska versko-politička aktuelna pitanja, 48 bave se pitanjem života i rada Katoličke crkve, 14 imaju opštereligijski karakter i, na kraju, 8 tekstova govore o Jevrejima, protestantima i sektama.

Najviše prostora posvetićemo analizi tekstova koji se odnose na srpsko-muslimanske verske i političke prilike. Ovde namerno naglašavamo i političke prilike jer su one duboko upletene u gotovo sva verska događanja, bilo da se radi o postavljanju „kamena-temeljca” za džamiju, bilo za „osvećivanje temelja” za pravoslavnu crkvu. Od 123 teksta, 63 su vesti, 36 je članaka, 6 intervjua, 7 komentara; drugih 11 otpada na žanrove kao što su osvrt, reagovanje, povodi, aktuelno, itd. Sa negativnim vrednosnim usmerenjem bilo je 62, sa pozitivnim 53, neutralnim 8. Od toga, 47 odnosi se na srpsku populaciju, ili 75% od ukupno objavljenih negativno usmerenih žanrova. Evo nekih od naslova: „Dženeza u Vlasenici ubijenim Bošnjacima, NEMA OSVETE, ALI NI ZABORAVA”.¹⁴ Zatim: „Redovna hutba reisu-l-uleme Mustafe ef. Cerića, RUŠITELJI DŽAMIJE NASTOJE OPTUŽITI DRUGOGA ZA SVOJE NEDJELO”.¹⁵ Nakon toga: „Spriječeno postavljanje kamena-temeljca za obnovu džamije, ČETNIČKO DIVLJANJE U TREBINJU POLICIJA PASIVNO POSMATRALA”.¹⁶ Još jedan naslov: „Nakon divljanja ekstremista u Banja Luci, ISLAMSKA ZAJEDNICA ĆE TUŽITI VLADU RS”.¹⁷ U ovom periodu štampa je upotrebila veoma jake reči usmerenog negativnog značenja, i to 157 puta *srušena džamija*, 23 put reči *četničko divljanje*, a 22 puta reči *srpski fašizam* i 9 puta reč *mržnja*.

Kada se dalje analizira versko-politička situacija, stiče se nedvosmisleno uverenje da je *Dnevni avaz* preneglašavajući svojim tekstovima „obnovu Ferhadije” prosto isprovocirao suprotnu stranu da reaguje. Da se ovaj verski čin obavio tiho, bez medijskog prenapumpavanja, ne bi došlo do tako velikog kontraotpora. U toku 5 dana, od 2. do 7. maja, *Dnevni avaz* je objavio 14 tekstova s udarnim naslovima posvećenih trebinjskom pitanju i obnovi Ferhadije. Da je to tačno, potvrđuje i izjava Biroa za odnose s javnošću RS sa tekstom: „Obnavljanje verskih objekata politički je zloupotrebjeno”.¹⁸

Kakav je odnos ovog lista prema Katoličkoj crkvi? *Dnevni avaz* objavio je 48 tekstova vezanih za ovu temu. Od toga: 23 pozitivnog, 17 negativnog i 8 neutralnog vrednosnog sadržaja. Od negativnih, 14 dolazi sa teritorije Federacije, što ukazuje na tendenciju da *Dnevni avaz* daje prednost negativnim događanjima unutar Katoličke crkve u odnosu na pozitivne. Ovde navodimo dva teksta kao primer: „Samozvani hercegovački biskup Srećko Franjo nezakonito krizmao mlade katolike u Grudama”, i drugi: „Žestok sukob u katoličkoj crkvi u Mostaru”.¹⁹

¹⁴ *Dnevni avaz*, Sarajevo, 29. april 2001, str. 4.

¹⁵ *Ibid.*, 5. maj, 2001, str. 10.

¹⁶ *Ibid.*, 6. maj, 2001, str. 10.

¹⁷ *Ibid.*, 10. maj, 2001, str. 4.

¹⁸ *Ibid.*, 6. maj, 2001, str. 2.

¹⁹ *Ibid.*, 20. maj, 2001, str. 13, i 21. maj 2001., str. 8.

Dalje, 14 tekstova odnose se na religije uopšte, sa tendencijom negativnog pisanja, 8 tekstova pokriva Jevrejsku versku zajednicu, tri protestante i 1 sekte. Članak o sektama je veoma tendenciozan sa nadnaslovom: „Sekte gospodare Vojvodinom, mladi najčešće žrtve”. U tekstu se dalje citira Aleksandar Senić i pobrojavaju protestantske crkve u Vojvodini, nazvane, prema istom autoru, pseudo kršćanima. „Naročito je jak pokret pseudokršćanskih sekti kao što su baptisti, mormoni, Jehovini svjedoci, adventisti, evanđeljski savjet crkava i pentakostalci.”²⁰

Završavajući ovu analizu valja da naglasimo da je *Dnevni avaz* objavio nekoliko izvjava, intervjuja i članaka koji pozivaju na versku toleranciju i saživot na ovim entitetima. Evo primera iz Sarajeva: „Kardinal Puljić i mitropolit Nikolaj, NARODI SE MORAJU UČITI MIRU I JEDINSTVU”.²¹ Banja Luka: „Sastanak vjerskih dostojanstvenika, POZIV NA MEĐUSOBNO POŠTOVANJE”.²² Sarajevo: Alija Izetbegović u intervjuu daje izjavu nakon Trebinja i Banja Luke: „Ne vjerujem u brzo, ali vjerujem u pomirenje... tolerencija je nužna”.²³ Interesantna je i inicijativa bosanskih franjevaca o zajedničkoj obnovi svih porušenih verskih objekata.²⁴

Iako su ovakve izjave i stavovi postojali, oni su ipak previše retko iskazivani ili prenošeni u mas-medijima da bi bitnije pozitivno uticali na formiranje pozitivnog stava o verskoj toleranciji. Prečesti negativni tekstovi o drugima i drukčijima, a redovno pozitivni i nekritički o samima sebi, doprineli su negativnom naboju i netolerantnom stavu prema pripadnicima drugih. Ta negativna slika o religijski *drugima* sve ovo vreme dominirala je u ovim medijima.

Zaključak

Oduvek je javno izgovorena ili napisana reč imala svoj značaj u formiranju mišljenja i stava javnosti prema određenom događaju ili pojavi. Malo je bilo onih koji su imali znanja, želje, sposobnosti i pravih motiva da napisanu ili objavljenu vest i informaciju podvrgnu objektivnom i analitičkom sudu, sudu istine. Mnogi su, pod uticajem čestih napisa i negativnih apostrofiranja preko mas-medija u poslednjih nekoliko godina, postali isključivi, netolerantni i ekstremni u svom verskom opredeljenju. Isključivost, koja se danas naglašeno uočava, dolazi kao posledica komunikativne igre koju na našim prostorima vodi većina mas-medija. Ova „komunikativna igra zove se ubeđivanje”.²⁵

To ubeđivanje nije toliko tragično kada se odigrava u okviru određenih političkih partija, ali je veoma pogubno kada se odvija na verskim, nacionalnim i rasnim sferama. Na prostorima Bosne i Hercegovine, na pragu 21. vijeka, u vre-

²⁰ Ibid., 25. maj, 2001, str. 15.

²¹ Ibid., 15. maj, 2001, str. 2.

²² Ibid., 19. maj, 2001, str. 10.

²³ Ibid., 9. maj, 2001, str. 5.

²⁴ Ibid., 13. maj 2001, str. 5.

²⁵ Bogdanić, A. *Komunikologija, vodeća paradigma*, str. 144 .

me najveće civilizacije u istoriji ljudskoga roda, pokazalo se u različitim varijantama sva slabost ljudskog duha da izbegne, prevaziđe i odbaci versku i nacionalnu mržnju, nerazumevanje prema religijski i nacionano *drugom* i drukčijem.

Sagledavajući ove činjenice iz dosadašnje perspektive, nameće nam se značajno pitanje: Da li je sve baš tako moralo da bude? Verska i politička netolerancija, strahota građanskog rata, zavađeni narodi i vere, mržnja koja razara, sve to, i mnogo još sličnoga, stoji iza nas kao surova istina kroz koju smo prošli. Da li je samo iza nas? Da li je to bio jedini put kojim smo kao po nekoj sudbini morali proći? Zar nije postojao lakši i bolji put za nas? Zašto toliko sukoba, krvi, nerazumevanja i netolerancije? Zašto toliko patnje i zla? Ko je sve to isplanirao, i zašto? Ko je sve to prezentovao i zasejao kao zlo seme u naše živote? Nije li postojao bolji i lakši put, a ako jeste - ko nas je zaveo na stranputicu? Kakva je bila uloga religije i medija u svemu tome? U knjizi *Proizvodnja rata* Mark Tompsom navodi da je medijska propaganda, posebno korišćena za podsticanje nacionalne i verske mržnje, predstavljala glavno oružje u razaranju bivše Jugoslavije.²⁶

Prema Šušnjiću „ima nešto što ne bismo smeli zaboraviti. Jedna religija deluje integrativno na svoje vernike, ali ih udaljuje od ljudi drugih vera i onih bez vere: drugi su stranci, i prema njima se ne mora postupiti onako kako traže Božje zapovesti... Ako u jednom društvu postoji više religija, onda one ne moraju da deluju kao integrativna moć, već kao sile dezintegracije društva, jer svako vuče na svoju stranu.”²⁷

Ovde je značajno pitanje: Ko daje i odakle potiču početne ideje da je neko tuđ, da nije iste vere, da nije naš brat, da nismo grešni ako smo prema njemu grubi i zli? Većina ozbiljnih analitičara ukazuju na činjenicu da su upravo mas-mediji odigrali tu sudbonosnu i kobnu ulogu – ulogu deljenja, prozivanja i širenja duha nacionalizma, klerikalizma i netolerancije. A zašto? „Zgranuti, svake večeri smo zgrčeni pod naletima medijske ne-ljudske mržnje, mržnje svesti... koja ništi i poništava neotuđivo prirodno pravo slobode ne samo pojedinca, partikulariteta, i ne samo manjine, već i celih naroda.”²⁸

Pogledajmo sada drugu mogućnost koja stoji pred mas-medijima. To je mogućnost da mas-mediji budu u funkciji multinacionalnog i multireligijskog povezivanja. To ne znači da mediji budu propagatori ekumenskih ideja i trendova, već nešto mnogo prirodnije od ovoga.

Svaka verska zajednica u svojoj doktrini ima opšte društvene vrednosti, a one su u isto vreme univerzalne vrednosti čovečanstva. Tako npr. svi ljudi imaju potrebu za mirom, slobodom, sigurnošću, dobrotom, nadom, istinom, pravdom... Ove vrednosti nalaze se kao osnovni programi svih demokratskih društava. One su podudarne s vrednostima koje vere propagiraju. Promovisanje ovih vrednosti preko mas-medija, bilo pisanih ili elektronskih, kao čovekovih univerzalnih po-

²⁶ Vidi: Tompsom, M. *Proizvodnja rata: mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, str. 16-20.

²⁷ Šušnjić, Đ. *Religija I*, str. 400.

²⁸ Ilić, V. *Religija i kultura*, str. 262.

treba i ciljeva na lokalnom, regionalnom ili pak još višem nivou, dovelo bi do smanjenja straha, povećanja sigurnosti, korekcije ponašanja i integracije društva. Mediji bi tako preuzeli ulogu mirotvoraca. Tako bi zajedničke ideje, vrednosti i verovanja mogle biti ideje-vodilje koje inspirišu, nadahnjuju i integrišu.

Mediji i škola imaju istu ulogu. To su u stvari dve paralelne škole: jedna je obavezna, druga dobrovoljna. Zato štampa, radio i televizija trebalo bi da poštuju isti kodeks koji se poštuje u školama, jer i oni odgajaju, obrazuju i vaspitavaju. Ankete koje se sprovode ukazuju na činjenicu da ljudi gledaju, slušaju i čitaju ono što su već ranije negde čuli ili naučili. „To objašnjava činjenicu zašto mediji, umesto da deluju u smislu ostvarivanja veće jednakosti, često prikazuju i naglašavaju upravo nejednakost u samoj kulturi... Samo se ispravnom upotrebom medija mogu izbeći opasnosti.”²⁹

Prema istom autoru, mediji i novinari moraju znati svoje mesto i svoju odgovornost. Oni moraju izbeći tri ključne opasnosti koje ih vrebaju, a to su: „uslužnost, demagogiju, i potpadanje pod razne uticaje. Mediji i novinari trebalo bi da budu dostojni čuvari onih „slobodnih zona u kojima se razmjenjuju ideje i obogaćuje duhovni život. Pozvani su da predrasude zamene sudovima, slike stvarnošću, da retoriku ispune pravim sadržajem, a pustolovni duh s preduzetničkim duhom”.³⁰ Ako bi ovde mogli i hteli da naprave radikalnu prekretnicu, novinari i mediji počeli bi da izgrađuju bolji svet i bolje sutra. Njihov zadatak je složen: objaviti znači odabrati, pisati znači ulepšati ali ne izmeniti. Neka nam kao zaključak ovoj tezi posluže reči starozavetnog proroka Isaije: „Kako su krasne na gorama noge onoga koji nosi dobre glase, koji oglašuje mir, koji javlja dobro, oglašuje spasenje.”³¹

„Ne poričući potrebu za religijom, novinar i pisac Amin Maluf sanja o svetu u kome bi potreba za duhovnošću bila razdvojena od potrebe za pripadnošću, o svetu u kome ‘religija ne bi više služila kao cement zaraćenim etničkim grupama’, zalažući se za identitet koji bi bio zbir svih naših pripadnosti, i u okviru kojeg bi pripadnost ljudskoj zajednici bila glavna pripadnost, a da pri tome ‘ne izbriše naše mnogobrojne osobne pripadnosti’.”³²

Literatura

Bal, F. *Moć medija*, Clio, Beograd, 1997.

Biblija ili Sveto pismo Staroga ili Novoga zavjeta, preveli Đuro Daničić i Vuk S. Karadžić, Biblijsko društvo, Beograd, 1995.

Bibliografija radova o medijima: 1989-1998., Argument, Beograd, 1998.

Bogdanić, A. *Komunikologija vodeća paradigma*, Čigoja štampa, Beograd, 1996.

²⁹ Bal, F. *Moć medija*, str. 117-118.

³⁰ Ibid.

³¹ Knjiga proroka Isaije 52, 7.

³² Joksimović, S. „Ispoljavanje tolerancije”, str. 142.

- Dnevni avaz*, Sarajevo, 29. april, 2001.
Glas srpski, Banja Luka, 8. maj, 2001.
Glas srpski, Banja Luka, 28. april, 2001.
Glas Srpski, Banja Luka, 10. april, 2001.
Glas Srpski, Banja Luka, 12. i 13. maj, 2001.
Ilić, V. *Religija i kultura*, Prosveta, Niš, 1995.
Joksimović, S. „Ispoljavanje tolerancije”, *Religija i tolerancija*, br. 2, CEIR, Novi Sad, jul-decembar 2004.
Kuburić, Z. *Vera i sloboda*, CEIR, Novi Sad, 2002.
Kuburić, Z. *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*, CEIR, Novi Sad, 2010.
Licem ka budućnosti, O istini, krivici i pomirenju, Dijalog između religijskih zajednica kao put ka pomirenju, Beograd, 2006.
Lorimer, R. *Masovne komunikacije*. Clio, Beograd, 1998.
Matić, J. „Sociološko istraživanje vesti”, *Gledišta*, tom 35, Beograd: br. 16, 1993.
Milošević, M. „Rat i odgovornost novinara”, *Novinarstvo*, 1994, XXVIII, br. 1, *NVO Glasnik*, prilog, 1998.
Moe, C. *Images of Religious Others*, CEIR, Novi Sad, 2006.
Moren, E. *Duh vremena*, knj. 1., BIGZ, Beograd, 1997.
Plenković, M. *Teorija i praksa suvremenog novinarstva*, Grafoimpeks, Zagreb, 1987.
Popov, Z. „Pravoslavlje i izazovi demokratizacije, multikulturalizma i tolerancije”, *Religija i tolerancija*, br. 4, Novi Sad, 2005.
Popović, Novak. *Komunikativne interakcije u pluralizmu*, Institut za političke studije, Beograd, 1994.
Popović, N. *Da li smo tolerantni*. JUVS, Beograd, 2001.
Radojković, M., Crnobrnja, S. *Sredstva masovne komunikacije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1990.
Redakcija, Proizvođenje javnosti: Sociologija vesti, *Gledišta*, tom 34, Beograd: 16: 1993.
Šušnjić, Đ. *Dijalog i tolerancija*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad/Sremski Karlovci, 1994.
Šušnjić, Đ. *Ribari ljudskih duša*, Čigoja štampa, Beograd, 1995.
Šušnjić, Đ. *Religija I i II*, Čigoja štampa, Beograd, 1998.
Šušnjić, Đ. „Granice tolerancije”, *Religija i tolerancija*, br. 1, 2004.
Tompson, M. *Proizvodnja rata: mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Medio centar B92, Beograd, 1995.

Ratko T. Kuburić

**THE ROLE OF MEDIA IN THE FORMATION OF IDENTITY OF THE
RELIGIOUS OTHER IN BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Summary

This article presents an analysis of the content of the daily newspapers *Glas srpski* (*Glas Srpske*) and *Dnevni Avaz* in time period between 2000 and 2002. We analyzed all texts that directly refer to religious life and work of the three constituent nations that live in Bosnia and Herzegovina. The purpose of this research is to conclude to what extent these newspapers spread positive or negative ideas, messages, and news about their own people and about the others and those who are different. Furthermore, conclusions were drawn on how these different messages from the media affect the creation and strengthening of one's own identity, as well as the identities of and ideas about the religious other.

Key words: Media, Identity, Content analysis, religious other, Orthodox Christians

